NOVI VINODOLSKI U NARODNOOSLOBODILAČKOJ BORBI 1941. GODINE

*Ivan Radetić-Ferdo, Davorin Ježić**

Za bolje razumijevanje početka i razvitka narodnooslobodilačkog pokreta 1941. u mjestu Novi Vinodolski potrebno je vratiti se za časak na razdoblje od 1918. do 1941.

Pod utjecajem oktobarske revolucije i općeg revolucionarnog previranja u Evropi 1918—1919. stvorena je i Komunistička partija Jugoslavije.

I novljanski radnici prilaze KP i već na izborima za ustavotvornu skupštinu 1920. kandidat KP Vladimir Čopić dobiva u Novom Vinodolskom 60 glasova. Čuvar liste komunističke partije bio je Bogoslav Bugarin, jedan od najnaprednijih tadašnjih radnika u Novom Vinodolskom, a uz njega su se isticali: Stipan Piškulić-Anjić, Josip Sokolić-Pećar, Josip Radetić-Krastavac, Andrij Šuta, Juraj Maričić-Hrgeša, Anton Zoričić (Srećkov), Vlade Krišković-Zuglić, Josip Sokolić-Filko, Srećko Radetić-Filica i drugi. Svi spomenuti bili su članovi odnosno funkcionari podružnice sindikata u Novom Vinodolskom osnovanog 1922. prigodom obnove odnosno izgradnje Hotela Lišanj.[1]

Donošenjem Obznane 1921. godine i hapšenjem najnaprednijih radnika zamire svaki politički rad, pa i sindikalni. Radnici odlaze »trbuhom za kruhom« u široki svijet. Nastaje oseka pokreta i tako više-manje traje sve do 1931—1932. Tada počinju radovi, najprije na gradnji stambenih kuća-vila na današnjoj zagrebačkoj cesti u Lukavicama, gradi se električna centrala (puštena u pogon 6. lipnja 1932), a iste godine dolazi i do realizacije gradnje vodovoda Novi Vinodolski, Selca i Crik-

---

* Autori ovoga rada su rođeni Novljani i mnogi opisani događaji su im poznati iz vlastitog saznanja, a posebno Ivici Radetiću-Ferdu, koji je i sam sudionik NOP-a od 1941. i kao takav nosilac Partizanske spomenice 1941.

[1] Sjećanja sindikalnih radnika Antona Peričića-Kranjčića, Vicka Bugarina, Antona Dobrića i Franka Sokolića-Verice. Narodni muzej Novi Vinodolski (u daljnjem tekstu: Muzej N. V.).

venica u Žrnovnici. Nešto kasnije izgrađen je u novljanskoj luci Hotel Klek (1935/1936).

Uslijed konkurencije među građevinskim poduzetnicima dolazi do pokušaja snižavanja zidarskih i radničkih zarada. To je bio neposredan povod za organizaciju radnika građevinske struke.

Rukovodstvo URSS-ovih sindikata u Zagrebu na traženje novljanskih radnika dalo je direktivu kako treba provesti organizaciju, s time da će na osnivačku skupštinu poslati svojeg delegata. Sastanak je neposredno poslije toga organiziran i na njega dolazi delegat iz Zagreba drug Dergenc. Na tom sastanku izabrano je rukovodstvo sindikalne podružnice Novi Vinodolski, u koje su izabrani: Vencel Mažuranić-Ludovikov, predsjednik, Franko Paladin-Škropac, tajnik, FrankoSokolić-Verica, blagajnik. Za revizore su izabrani: Franko Mažuranić-Ludovikov i Edvardo Mudrovčić-Nikodemov, a za odbornike Franko Piškulić-Arbica i Franko Krišković-Vranješa. Među ostalim aktivnostima ove sindikalne podružnice valjalo bi spomenuti onu o sticanju kvalifikacije zidarskih i krovopokrivačkih (tesarskih) radnika. Ta je akcija snažno pomogla omasovljenju organizacije jer su radnici uvidjeli da im organizaciaj pomaže u stjecanju stručne spreme. Takvim radom i brigom za svoje članove organizacija je ubrzo brojčano narasla od početnih 7 na 60-tak članova. Ova aktivnost odnosi se na 1932, 1933, 1934. i 1935. godinu.[2]

Početkom ožujka 1935. podružnica URSS-a organizira masovnu demonstraciju naroda na novljanskoj placi ispred općinske zgrade na dan zasjedanja općinskog vijeća. Povod toj demonstraciji bio je pojačani teror vlasti, nedemokratski rad općinskog vijeća, zaobilaženje zakona itd. Sve to uoči izbora za narodnu skupštinu kraljevine Jugoslavije 5. svibnja 1935, kako bi se na taj način skrenula pažnja biračima na nedemokratsku predizbornu kampanju.

Demonstracija je zaista bila masovna. Sudjelovalo je preko 300 stanovnika Novog Vinodolskog, koji su pjevali »Lijepa naša domovino« i izvikivali »Van š njima, nećemo ih mi«.

U Novom Vinodolskom su tada vođe HSS-a Anton Mudrovčić-Pilčić), Juraj Kraljić i Danijel Hranilović (apotekar) — (to je takozvano desno krilo stranke) sa svojim istomišljenicima Ignacom Miškovićem, Josipom Sokolićem (Rožinim) — (za vrijeme NOB prišao je pokretu i za vrijeme rata poginuo) i drugi. Lijevo krilo stranke sačinjavali su članovi URSS-a.[3]

Već negdje koncem 1935. i početkom 1936. održava se sastanak članova HSS-a za kotar Novi u Novom Vinodolskom u gostionici Malvić za izbor Kotarskog odbora HSS-a. Skupštini je prisustvovao i prof. Grga Hećimović, poslanik HSS-a za kotar Novi. Kod izbora samog odbora došlo je do mučnog natezanja desnog i lijevog krila stranke, ali

---

[2] Isto, kao pod 1 i po vlastitim sjećanjima tadašnjeg predsjednika URSS-a podružnice Novi Vinodolski Vencela Mažuranića-Ludovikovog. Muzej N. V.

[3] Sjećanja Vencela Mažuranića, Muzej N. V.

je glasanjem prijedlog Bribira, Ledenica i Krmpota — lijevog krila HSS-a na čelu s Tomom Strizićem i Milanom Mataijom, dobio daleko iznad natpolovične većine glasova. Taj se odbor nije ni afirmirao, a lijevo krilo stranke na čelu sa spomenutim drugovima Strizićem i Mataijom nije ni poduzimalo ništa da se taj odbor HSS-a i aktivira.

Kako se izabrani odbor HSS-a za kotar Novi nije poslije izbora (osim u Donjim Zagonima kada nije bio kompletan) sastajao, poslanik Grga Hećimović zaobilazio je taj odbor i sav rad je aktivirao putem Antona Mudrovčića-Pilčića, Jure Kraljića, Mata Šimca-Politika, popa Stipa Vučetića i drugih.[4]

Uz aktivnost sindikata i lijevog krila HSS-a moramo ovdje spomenuti i kulturno-prosvjetni rad Đačkog tamburaškog društva »Vinodol« (1925—1935). To su bili novljanski intelektualci, đaci i studenti, koji su svojim priredbama za vrijeme zimskih i ljetnih školskih praznika vršili snažan uajecaj na kulturno-prosvjenom uzdizanju naroda Novog Vinodolskog, a i na političkom uzdizanju, jer je dio članova društva simpatizirao KP.

Ovom prilikom ne možemo a da ne spomenemo i djelovanje Narodne čtiaonice u Novom Vinodolskom, osnovane 1845. godine kao treće po vremenu u Hrvatskoj, poslije Karlovca i Varaždina. Već datum osnivanja čitaonice govori dosta sam po sebi. Osnovana na narodnom jedinstvu i slozi, kao lučonoša prosvjećivanja, slobode i napretka naroda ona je taj barjak uvijek visoko nosila, ma kakve se bure i nevolje nadvile nad našim narodom.[5]

Iako prije 1941. nije postojala partijska organizacija u Novom Vinodolskom, bilo je naprednih radnika i intelektualaca koji su se osjećali komunistima ili su bili članovi Partije izvan Novog Vinodolskog. Njihov je rad imao znatnog utjecaja na razvitak naprednog radničkog pokreta u Novom Vinodolskom, pa smatramo potrebnim da to u kratkim crtama iznesemo. Pioniri, agitatori i propagatori naprednog radničkog pokreta bili su Milan Krišković[5a] i Mate Žanić-Pužić, rođen

---

[4] Sjećanja Fabijana Antonića na predratni period, Muzej N. V.

[5] Davorin Ježić: Narodna čitaonica u Novom Vinodolskom, Riječka revija, 6—7/1966.

[5a] U spisu državnog tužioca u Sušaku o pokretanju istrage 1932. o M. Krišković daju se ovi podaci:

»Krišković Milana sina Silvestra i pok. Antonije, rođenog 9. jula 1895. u Novom Vinodolu, nekažnjenog, RKT vjere, amerikanskog državljanina, sada odsutan u Americi:

Da je mjeseca marta 1932. godine neustanovljenog dana na nastanku sazvanu po Marijanu Poliću prisutnima Kučan Josipu Fili, Dragutinu Jakovčiću, Cuculić Josipu, Kružić Franji Franiću i Marijanu Poliću govorio opširno o političkim ekonomskim prilikama u Sovjetskoj Rusiji, time, da je smisao njegovog govora bio taj, da treba promijeniti u našoj zemlji sadašnji red i poredak i uvesti sovjete. Da je neustanovljenog dana mjeseca aprila 1932. godine o istoj temi govorio u stanu Marijana Polića prisutnim gore navedenim licima, da je u oči svog odlaska u Ameriku na oproštajnoj večeri u oduljem govorio, da je radništvo u Sovjetskoj Rusiji najbliže od svih ostalih zemalja u kojima je bio, da se u Rusiji na veliko grade željez-

1880. u Novom Vinodolskom. Godine 1918. do 1920. Žanić se posebno ističe. Nalazi se u Novom Vinodolskom, drži političke zborove i vrši snažan utjecaj u okupljanju novljanskih radnika za napredni radnički pokret i Komunističku partiju. Ta aktivnost prestaje donošenjem Obznane, i Mate Žanić seli se u Slavoniju. Kad se politički rad 1932. počeo obnavljati, povezuje se s Tomom Strizićem iz Bribira i Milanom Mataijom iz Ledenica, a u Novom Vinodolskom s Frankom Krišković em--Vranješom i Ivanom Šebaljom koji se svi osjećaju komunistima.[6]

Dragomir Ilija Dorčić, dipl. inž. šumarstva, već kao srednjoškolac viših razreda gimnazije u Karlovcu prilazi radničkom pokretu i postaje njegov aktivni borac. Za sve vrijeme studija u Zagrebu (1931—1935) vrlo je aktivan među studentima. Na poljoprivredno-šumarskom fakultetu (šumarski odjel) jedan je od organizatora naprednih studenata, vrlo aktivan u klubu studenata šumarstva te u studentskom kulturno-prosvjetnom društvu »Svjetlost«. Kao šumarski pripravnik Ravnateljstva šuma u Sušaku radi aktivno kao član KPJ u sušačkoj partijskoj organizaciji. Budući da je službovao u Ravnateljstvu šuma i službom bio vezan s terenom u šumarijama Novi, Jasenak i Ogulin, radio je aktivno među radnicima i na tom terenu (Milanom Mataijom, Ladislavom Vivodom i dr. iz Ledenica, a u Novom Vinodolskom s Frankom Krišković em-Vranješom i Ivanom Šebaljom). Poslije kapitulacije Jugoslavije odlazi u službu u Gospić kamo je preseljeno Ravnateljstvo šuma iz Sušaka. U Gospiću je član Okružnog komiteta KPH za Liku.[7] U listopadu pozvan je u domobransku vojsku kamo odlazi po odluci Partije i pada kao žrtva izdaje u času kad je vršio pripreme za izradu plana koji je imao poslužiti partizanskim jedinicama za napad i likvidaciju garnizona u Višegradu. Osuđen je odlukom ustaškog prijekog suda u Zagrebu na smrt i strijeljan u Maksimiru (šuma Dotršćina) 5. siječnja 1942.

Uz političku aktivnost druga Ilije Dorčića usko je bio povezan rad njegova brata Ljuba Dorčića, pomorskog kapetana, koji je plovio na prarobrodima Jadranske plovidbe od Sušaka do Obrovca (parobrod Cetina) i kao takav vršio kurirsku službu između partijskog rukovodstva Sušak s partijskim rukovodstvima ostalih mjesta u Hrvatskom primorju (Kraljevica, Crikvenica, Selca, Novi Vinodolski, Senj, Krk, Rab, Pag, pa sve do Obrovca). Kao jedan od punktova za prijenos direktiva i partijskog materijala Ljubo Dorčić je imao vezu u slastičarnici Kauzlarić (kod staroga graničnog mosta na Sušaku) s konobarom drugom Markom.[8]

Uz političku aktivnost druga Ilije Dorčića vezana je i aktivnost njegova brata Mata Dorčića, učitelja iz Novog Vinodolskog.

---

nice, tvornice, jednom riječi veličao ekonomske, političke i socijalne prilike u Rusiji, a ovaj svoj govor završio je poklikom živeo komunizam i živjeli Sovjeti.«

[6] Autobiografija i sjećanje Mate Žanića, Muzej N. V.

[7] Sjećanje Mata Dorčića, obiteljski arhiv.

[8] Sjećanje Marge Dorčić. Muzej N. V.

Tihomir Zoričić-Ćale (1914—1942) bio je zbog svojeg vrlo aktivnog političkog i partijskog rada u Pomorskoj akademiji u Bakru izbačen iz akademije i iz svih srednjih škola u kraljevini Jugoslaviji 1933—1934. Kao đak Pomorske akademije dolazio je za vrijeme školskih praznika kući u Novi Vinodolski i kao član društva »Vinodol« bio je vrlo aktivan agitator i propagator naprednog radničkog pokreta. Kao takav ostao je u dobrom sjećanju ondašnjoj generaciji naročito svojim diskusijama i raspravama o svim tadašnjim aktualnim političkim zbivanjima, koje su se naročito odvijale u Narodnoj čitaonici u Novom Vinodolskom.[9] Poginuo je kao partizanski borac na području Turopolja 1942.

Jedna od najvažnijih akcija sindikalne organizacije bio je u to vrijeme (1936—1937) štrajk cijelog radništva tadanjeg kotara Novi i drugih koji su radili na cesti Crikvenica — Novi Vinodolski (nastavak ceste Sušak — Novi Vinodolski). Cesta se rekonstruirala i asfaltirala. Radove je vodio inž. Makso Korenić. On je doveo radnike zidare i tesare izvana, pokušavajući na taj način sniziti zaradu radnicima. Tada se radilo 10 sati na dan, a zidarska zarada iznosila je 5 dinara po satu. Organizirani radnici usprotivili su se takvu postupku Korenićevu i samo njihovom upornom borbom (štrajk je trajao dva tjedna) radnici su uspjeli prisiliti Korenića na popuštanje. Prema sjećanju sudionika štrajka Antona Peričića-Kranjčića, Vicka Bugarina i Antona Dobrića-Bartolova štrajk je djelomično uspio i radno vrijeme smanjeno je od 10 na 9 sati na dan, a zarada radnika bila je povišena za 0,50 dinara po satu, što je za ono vrijeme ipak nešto značilo.[10]

Uslijed teške ekonomske situacije dosta radnika odlazi na rad u Njemačku, unatoč političkoj aktivnosti najaktivnijeg dijela sindikalista — simpatizera KPJ da spriječe taj odlazak.

Godine 1936. i dalje među najaktivnijim radnicima koji su se osjećali komunistima bili su Ivan Šebalja (Frankov), Franko Krišković-Vra-

---

[9] Ivica Radetić-Ferdo, Spomen-knjiga Narodne čitaonice Novi Vinodolski, 1958, str. 12.

Rad Novljanina Tihomira Zoričića (Ćale) trebalo bi posebno obraditi, jer je vezan s područjem Sušaka i okolice. Karakterističan je prijedlog Državnog tužioca u Sušaku u vezi s prijedlogom za otvaranje istrage od 10. VII 1934, koji glasi:

»Zoričić Tihomir, sin Vinka i Marije rođene Krišković, rođenog 13. novembra 1914. godine u Novom Vinodolskom, tu i zavičajnoga, RKT vjere, đaka III razreda Pomorske akademije u Bakru, stalnog boravišta u Zagrebu, kbr. Lička ulica:

Da je u ćeliji sa Slobodanom Sedlarom i Paladinom Franjom učestvovao počam od novembra mjeseca na 8 do 9 sastanaka, gdje se čitala knjiga »Materijalističko shvaćanje historije«, a na jednom sastanku »Proletera« i »Proletera« i brošura »Komsomol«, »Nova Žena«. Da se je u društvu sa Rismondom Oskarom sastajao dva puta u dva navrata sa Dujmić Ivanom, gdje se je raspravljalo o suradnji prvo navedene dvojice u komunističkoj akciji. Da je Dujmića Ivana potpomogao u begstvu i u nakani, da prebjegne u Italiju. Da je uspostavio vezu između đaka u Bakru i u Sušaku.«

[10] Podaci iz tih dana govore suprotno: dr Vinko Antić, Vinodolska Selca u borbi, Selca 1975, str. 398, i Andrija Tus, Bribir u revolucionarnom pokretu i oslobodilačkom ratu, Zagreb, 1975, str. 62.

nješa i Ivan Zoričić-Paladin. Sreskom načelstvu u Novome nije taj rad naprednih radnika i simpatizera KPJ ostao nezapažen. Stoga sresko načelstvo, kada se osnivaju konclogori za komuniste u tadanjoj banovini Hrvatskoj, na njezino traženje daje prijedlog za upućivanje na prisilan boravak (»logor«), osim spomenutih drugova još i Petra Petrinovića-Miklju, Matu Piškulića-Rafaelova iz Novog Vinodolskog, Tomu Strizića iz Bribira, Petra Komadinu i Milana Mataiju iz Ledenica, Eda Butkovića iz Povila, Stjepana Baričevića (Ćirina) i Antona Rupčića (Antonova) iz Donjih Zagona.[11]

U Novom Vinodolskom je politika Hrvatsko-srpske koalicije Frana Supila ostavila duboke korijene, naročito među intelektualcima i srednjim staležom (trgovci i obrtnici).[12] Ta se tradicija Supilove politike nastavlja u Novom Vinodolskom i za vrijeme stare Jugoslavije. I tada, kada se velika ideja Frana Supila pretvorila u hegemoniju srpske buržoazije i dvora, mjesto slobodne i ravnopravne zajednice naroda Jugoslavije i onda su nekadašnji pobornici koalicije davali svoje glasove nenarodnim režimima.

Naročito aktivni nosioci ove jugoslavenske unitarističke i integralne politike bili su u Novom Vinodolskom Dragutin Deprato, upravitelj građanske škole u Novom Vinodolskom (1932—1939), Stanislav Harapin, upravitelj osnovne škole u Novom Vinodolskom (1924—1939), dr Milutin Mažuranić, odvjetnik i javni bilježnik, Kuzma Mikuličić, apotekar, a povremeno je u Novi Vinodolski dolazio i djelovao politički u tom pravcu inž. Nikola Kabalin, inače rodom iz Novog Vinodolskog.

Tek jadnom kapitulacijom stare Jugoslavije, a aktivnošću narodnooslobodilačkog pokreta u Novom Vinodolskom i okolici, većina jugoslavenskih nacionalista priključila se narodnooslobodilačkoj borbi.

Poslije kapitulacije stare Jugoslavije i osnivanja tzv. NDH, narod nije žalio za starom monarhofašističkom Jugoslavijom, jer mu ništa dobra nije dala ni ostavila u nasljeđe, već samo gorku istinu razočaranja. Formiranjem Nezavisne Države Hrvatske izgledalo je da je rat završen, nitko nije stradao, svi su se sretno vratili s fronta svojim kućama. No ubrzo stiže talijanska vojska u broju kakav ne pamte Novljani. Bilo je na tisuće talijanskih vojnika svih rodova vojske. Povremeno ih je bilo više od stanovnika. Talijani se vladaju bahato, ne mare mnogo i za svoje »prijateljske« ustaše, dapače nastoje, gdje god je to moguće, omalovažavati ih i zaobilaziti. Ljudi shvaćaju situaciju, ali su u strahu pred takvom bar po broju »silnom« i dobro opremljenom vojskom. Ljudi su postali pusti promatrači događaja.

Za vrijeme kratkotrajnog rata stare Jugoslavije i sila osovine, parobrod Kosovo, koji je pripadao Jadranskoj plovidbi u Sušaku, bombardiran je od talijanskog bombardera, sklanja se 11. travnja 1941. u

---

[11] Dopis Kotarske oblasti u Novom od 11. III 1940. broj 366/40. Muzej N. V.

[12] Davorin Ježić: Supilo u Novom Vinodolskom, »Novi list« Rijeka, 21. i 22. XI 1970.

novljansku luku. Istog dana navečer, budući da je stara jugoslavenska vojska bila već u potpunom rasulu, što je bilo vidljivo i na ovom području gdje je bio smješten 554. bataljon 44. puka za obranu obalnog područja od Kraljevice do Karlobaga (već dan prije, 10. travnja 1941, proglašena preko Radio-Zagreba Nezavisna Država Hrvatska) dolazi u samom Novom Vinodolskom do bezvlašća. Stara vlast je propala, a nova još nije oformljena i narod iskorištava tu situaciju upadom na brod Kosovo, koji je bio pun raznih prehrambenih artikala, koje je narod razgrabio. Dugo godina poslije toga spominjalo se u narodu ime »kosovica«, a odnosilo se to na vreću u kojoj se nalazila riža, a tih je vreća bila na stotine. Ovaj postupak s hranom s broda Kosovo može se i mora razumjeti, jer je narod očekivao neposredno dolazak talijanske vojske.

Prije upada talijanskog okupatora u našu zemlju inžinjerci stare jugoslavenske vojske izgradili su bunkere na Kalvariji i na ogulinskoj cesti, a cementne protutenkovske ježeve postavili su u nekoliko redova na Solinama na području mjesta Novog Vinodolskog. Bunkere su nepravilno postavili, ne vodeći računa o mogućem pravcu kretanja neprijatelja, što se može ocijeniti kao sabotaža, jer to nije jedini prilaz Novome, a drugi prilazi nisu bili uopće osigurani. Neki vojnici stare jugoslavenske vojske htjeli su prije dolaska okupatora dignuti u zrak kameni most na novljanskoj Ričini, ali su ih u tome onemogućili pripadnici tzv. civilne Mačekove zaštite. Žute kocke ekrazita bile su razbacane po Ričini tako da su ih poslije sakupljali Talijani, ustaška vlast, a i neki građani koji su ekrazit spremali.

13. travnja 1941. dolazi u Novi Vinodolski kamion put ustaških emigranata iz Italije. Zadržali su se u mjestu nekoliko sati na putu za Gospić. Kompletno naoružani talijanskim oružjem i obučeni u talijanske uniforme, nisu uopće pobudili veći interes kod naroda, već su ljudi pitali tko su ti »zelembaći«.

U Novom Vinodolskom bio je ustaški povjerenik Aleksandar Zoričić, a tabornik u općini Drago Malvić, inače poznati HSS-ovac (desnog krila). Među prvim akcijama Zoričića i Malvića bilo je nastojanje da prikupe što više sakrivenog oružja koje su vojnici stare Jugoslavenske vojske, vraćajući se s fronta donijeli sobom i sakrili ga. Potkazivanjem nekih ljudi iz »Seljačke zaštite« Malvić je u šterni na Kalu u Gornjim Zagonima našao 40 pušaka i veću količinu municije, pa je talijanska vojska to oružje uz pomoć Malvića i odnijela. U jednoj drugoj šterni u istom selu nalazilo se sakriven sanitetski materijal, ali za to Malvić nije doznao, pa je taj materijal spašen i poslije korišten za narodnooslobodilačku vojsku. Taj sanitetski materijal predao je Vicko Jurčić iz Batera poslije partizanima, kako to izjavljuje u svojim sjećanjima tadašnji bilježnik općine Rudolf Leskovar.

Civilnu vlast vršio je Aleksandar Zoričić, svećenik, a Nikola Dominez bio je imenovan administrativnim rukovodiocem kotarske oblasti. Talijani su to zvali »capitano distretuale«.

Zoričić je došao u Novi Vinodolski s dolaskom ustaša nekoliko dana prije Pap Borsatia, predstavnika talijanske okupatorske vlasti.[13]

Prema sjećanju Nikole Domineza, općinskom načelniku Antonu Mudrovčiću-Pilčiću isticao je mandat načelnika baš u ožujku 1941. pa je Aleksandar Zoričić dugo kontaktirao s Dragom Malvićem, poznatim funkcionarom HSS-a, te je tako i postavljen za općinskog načelnika u Novom Vinodolskom već u travnju 1941. Negdje u lipnju 1941. došao je u Novi Vinodolski ustaša Franjo Španjol kao ustaški tabornik općine Novi Vinodolski.

Ustaška trojka Zoričić-Malvić-Španjol nastojala je u prvom redu organizirati ustašku vlast i učvrstiti je. To joj je teško polazilo za rukom, ali ostavivši netaknut upravni aparat kotara, općine i suda, oni su ipak uspjeli organizirati funkcioniranje te vlasti.

Jedna od prvih briga ove trojke bila je, po naređenju ustaških vlasti iz Zagreba, oduzimanje oružja od svih građana. bilo vojničkog ili lovačkog, pa čak i hladnog oružja (sablje, bajonete, mačevi, veliki noževi i dr.). Oružje prikupljeno od civila spremili su zgradu općine u Novom Vinodolskom. Kasnije, u rujnu 1941, kada talijanska vojska 7. rujna 1941. ponovno preuzima suverenu vlast na okupiranom teritoriju NDH (Novi Vinodolski i cijeli novljanski kotar bio je tada integralni dio NDH), talijanske su vlasti u Novom Vinodolskom tražile da im se preda oružje. Tada su Zoričić, Španjol i Malvić dio toga oružja spremili na tavan općinske zgrade u Novom Vinodolskom i zabili daskama pod tavanske grede da ga Talijani ne pronađu. U tom spremanju oružja na tavan sudjelovao je i Petar Petrinović-Miklja koji je obavio tehnički dio posla s Ivanom Mrzljakom-Pijovcem, tada općinskim nadredarom, i Pijom Maričićem, općinskim podvornikom.

Kada su koncem prosinca 1941. Talijani doznali za ovo oružje, nastaje gužva. Talijanske vojne vlasti hapse Španjola, Petra Petrinovića-Miklju, Antona Žanića-Žanu, općinskog blagajnika, i Pija Maričića. Petrinović se branio da je bio samo tehnička osoba kod spremanja oružja, tj. da ga zabio daskama pod grede po nalogu Zoričića. Istovremeno su talijanske vojne vlasti pozvale na saslušanje Rudolfa Leskovara, bivšeg bilježnika, i već spomenutog Ivana Mrzljaka (nadredara). S obzirom na obranu Petrinovićevu on je pušten iz pritvora s time, da se ne smije udaljavati iz mjesta. Pušteni su i drugi na slobodu, osim Španjola, koji je drugog dana odveden u Crikvenicu, a intervencijom velike župe Vinodol-Podgorje u Senju, konkretno velikog župana Mirka Sušića, Španjol je otpremljen u Zagreb s tim da više ne smije dolaziti na teritorij pod talijanskom okupacijom. Tako se Novi Vinodolski riješio Španjola.[14]

26. prosinca 1941. Talijani strijeljaju u Crikvenici dra Ivana Sobola, poznatog liječnika, rodoljuba i simpatizera NOP-a, s još pet drugova. Svrha tog strijeljanja bila je, po našem mišljenju a i po mišlje-

[13] Sjećanja Nikole Domineza. Muzej N. V.
[14] Sjećanja Rudolfa Leskovara i Petra Petrinovića, Muzej N. V.

nju mnogih drugova, zastrašivanje narada ovoga kraja, jer se narodnooslobodilačka borba brzo i snažno razvijala.

Drugog dana, prema izjavi Petra Petrinovića-Miklje, pokuca mu na prozor Ivan Mrzljak-Pijovac, općinski nadredar i priopćuje mu povjerljivo o strijeljanju dra Sobola i drugova u Crikvenici (Franje Cara, krojača iz Crikvenice i četvorice radnika iz Dalmacije, Ivana Bilića, Boža Šubašića, Matka Šubašića i Mirka Vidovića). Petrinović, vidjevši kako se situacija razvija, i kao napredan i aktivan radnik u sindikatu, brzo donosi odluku da mu je mjesto među borcima u šumi koji su već tada vršili smjele akcije na talijanske fašiste. Tako Petrinović već istog dana putem veze u Bribiru stiže u Bribirski partizanski logor.

Kada je Pavelić »obnovio« hrvatski sabor, javni bilježnik u Novom Vinodolskom bio je dr Milutin Mažuranić, nekadašnji vijećnik hrvatskog sabora, pa je kao takav i dobio poziv od Pavelića, da sudjeluje u radu hrvatskog sabora. Milutin Mažuranić, veliki jugoslavenski nacionalist, odbio je ovaj poziv. Ustaške vlasti htjele su ga uhapsiti, ali su to onemogućile talijanske okupatorske vlasti iz svojih posebnih razloga.[15]

Zoričić i Malvić osnovali su odmah i takozvanu »radnu službu« koja je naročito bila aktivna na gradnji poljskih kanala sa svrhom melioracije novljanskog polja, te radova na impregnaciji drvenih stupova započetoj za banovine Hrvatske. Ta služba djelovala je do proljeća 1942. kada je bila onemogućena od NOP-a.

Akcijom logornika Španjola i u suradnji sa Zoričićem i Malvićem formirana je ustaška mladež — omladinska organizacija s namjerom da se mladi ljudi što bolje povežu uz ustaški pokret, njegovu ideologiju i njegove ciljeve. U početku je nastojanje oko formiranja ustaške mladeži imalo izvjesnog uspjeha, i to uglavnom kod djece činovnika i obrtnika, ali pravilnim i aktivnim radom partijske i omladinske organizacije Novog Vinodolskog pomalo je ta organizacija ustaške mladeži onemogućena i počela se raspadati objašnjavanjem njena fašističkog i reakcionarnog karaktera (i sam logornik ustaške mladeži Ivan Peričić-Kranjčić na nagovor skojevaca 1942. odlazi u partizane u 17. godini života).[16]

Dok je Aleksandar Zoričić po uspostavi NDH preuzeo dužnost logornika, tj. nosioca političke vlasti u kotaru Novi, za kotarskog predstojnika bio je postavljen inž. Dušan Lapajne, upravitelj šumarije u Novom Vinodolskom. Po narodnosti Slovenac, inače organizirani ustaša, na toj je dužnosti ostao sve do svibnja 1941. Tada je tu dužnost preuzeo Nikola Dominez, koji se vratio iz Slavonske Požege gdje je bio mobiliziran u bivšoj jugoslavenskoj vojsci.[17]

Razdoblje od kapitulacije stare Jugoslavije do napada njemačkih vojnih snaga na SSSR 22. lipnja 1941. pun je napetosti i iščekivanja.

---

[15] Izjava dra Milutina Mažuranića, data autorima.

[16] Sjećanja Milice Ivica, rođ. Mažuranić i Ivana Peričića-Kranjčića. Muzej N. V.

[17] Isto kao pod 13.

U zraku je tako reći lebdio osjećaj da će svakog časa doći do rata između Njemačke i SSSR-a. Koncem svibnja 1941. vraćale su se iz Grčke neke njemačke jedinice i odmarale su se u Novom Vinodolskom dan-dva. Za vrijeme boravka u Novome pokupovali su njemački vojnici u novljanskim dućanima sve ono što bi im moglo koristiti kod kuće, tako da su trgovine ostale gotovo prazne, već ionako poluprazne uslijed ratnih neprilika. Njemački vojnici bili su puni novaca štampanih prema njihovim potrebama na strojevima koje su sobom vozili. S njemačkim vojnicima razgovarali su mnogi Novljani pa su mogli doznati od njih, kako je sada na redu SSSR i kako se oni kreću u tom smjeru, kamuflirajući te namjere zaobilaznim kretanjem njemačkih četa kroz naše krajeve. To nam je dalo još više povoda da možemo očekivati vrlo skori napad Njemačke na SSSR. I nije trebalo dugo čekati. Njemačka je napala Sovjetski Savez 22. lipnja 1941.

KPJ i KPH pozvala je svoje članstvo, sve slobodoljubive i rodoljubive ljude Jugoslavije, odnosno Hrvatske, na oružanu borbu protiv okupatora i njegovih slugu i za njihovo istjerivanje iz naše zemlje, za istinsko oslobođenje zemlje, za nacionalnu slobodu i nezavisnost svih naroda Jugoslavije, pa prema tome i za hrvatski narod. Hrvatski narod mora dobiti svoju nacionalnu slobodu u združenoj zajednici svih naroda i narodnosti Jugoslavije. Po oslobođenju i protjerivanju okupatora i njegovih slugu narod će sam odlučiti o formi svoje državne zajednice i državne uprave.

Po dolasku talijanske vojske za talijanskog civilnoga komesara u Novom Vinodolskom bio je imenovan Emerico Pap Borsatti. Radio je u prostorijama kotarske oblasti u svojoj posebnoj sobi. U kotarskoj oblasti radili su službenici koji organizirano ili povremeno surađuju s NOP-om ili su njegov dragocjen informator. Poznato je i to da su kotarski predstojnici Nikola Dominez, Ivo Rušnjak, a kasnije i Dragutin Bambić bili simpatizeri NOP-a, a ovaj posljednji kasnije je otišao i u NOV.

Za vrijeme talijanske okupacije u Novom je bio odlično organiziran talijanski garnizon. Bilo ih je svugdje po Novom Vinodolskom, i tamo gdje su zasjeli, uništili su sve raslinstvo, kao na brežuljku Glavičici, a vojnici su opljačkali mnoge privatne vile i hotele.

U Hotelu Klek nalazili su se bersaljeri, u Srićinu (Statinovu) dvorištu veterinarska jedinica, u Hotelu Sanmarinu artiljerija, u vili Petrić »Comando presidio« (kasnije u vili Crnčić). Prve dane Novi je bio zaposjednut od 74. pješadijskog puka »Lombardia«, dugo vremena u barakama na »Melu« i oko nogometnog igrališta bila je konjica, a njezina je jedinica nosila oznaku Piemonte. Na »Plovanovu« Talijani su bili izgradili hipodrom i na njemu organizirali velika konjička takmičenja. Zbog zabavnog života svojih jedinica dovlačili su poznate kazališne trupe, a priredbe su izvodili najprije na plažama, a kasnije u Loparu. U luci i na Placi znali su postaviti filmska platna i projicirali su filmove za publiku, za narod. Unatoč svemu tome Talijani su se u Novom Vinodolskom osjećali krajnje nesigurnima, organizirajući redarstvene

satove (tzv. coprifogo), koji su bili na snazi zimi od 16 do 8 sati, a u ljeti od 20 do 6 sati, koji su prema potrebi mijenjali, vršeći teror nad stanovništvom, zastrašujući ga na razne načine.[18]

Po osnivanju Nezavisne Države Hrvatske širio se u Novom Vinodolskom glas o postojanju nekog popisa ljudi, simpatizera Komunističke partije i jugoslavenskih nacionalista, a koji je popis navodno predan talijanskim okupatorskim vlastima. Talijanske okupatorske vlasti nisu po tome ništa poduzimale, jer su nastojali u početku pridobiti simpatije naroda, a spomenuti popis sačuvati. Da li je taj popis postojao ili ne, nije se moglo pouzdano utvrditi.

Narod je Talijane ignorirao tako da su karabinijeri reagirali ćuškama onim Novljanima koji su demonstrativno držali u džepu ruke za vrijeme sviranja fašističke himne. U luci su bili izgradili kiosk (kažot) koja je držala financa da bi onemogućila svaki pristup k moru i čamcima. Čak su bili postavili i talijanski mornarički odred koji su vodili poručnici Domenico Testa i Andriano Marini.

Koncem 1941. oko cijelog mjesta bila je postavljena višestruka bodljikava žica s betonskim bunkerima i prostranim minskim poljima. Na prilazima odnosno izlazima iz mjesta postojale su stražarnice (tzv. »posto bloco«), iznad vile Vipauc na cesti Sušak — Novi na »Zatrepu«, na »Solinama« kod »Klaonice«, na vrh »Šćedina«, na Ogulinskoj cesti i kod Vile Lopkovitz na senjskoj cesti.

Talijanski artiljerci opljačkali su kapelice na Kalvariji, a crkvicu sv. Nikole uništili su i pretvorili u kuhinju. Neke druge jedinice talijanske vojske opljačkale su crkvicu sv. Lucije u Zagorima, a i neke druge kapelice koje su imale izvjesnu kulturnu vrijednost.

U kolovozu 1941. stiže u posjet talijanskom garnizonu u Novom Vinodolskom fašistički kvadrumvir maršal de Bono kojemu je bila upriličena pompozna vojna parada na nogometnom igralištu na »Melu«. Na svim kućama Novog Vinodolskog kojih su prozori bili okrenuti prema moru, morali su ovi biti zatvoreni, a stanovnici iseljeni iz svojih kuća do završetka parade. Cijelo brdo Kalvarija bilo je doslovce pokrito talijanskim zastavama. Na svim kućama morale su visjeti zastave. Budući da Talijani nisu pokupili zastave poslije parade, narodu su dobro došle za haljine, bilo za krpe, jer se već tada osjećala nestašica tekstila.

Pozornica je bila postavljena uza samo nogometno igralište, a čete su defilirale u osmoredu. Bila je to tipična fašistička lakrdija.

Prvi incident s talijanskom okupacionom vojskom odigrao se odmah prvih dana poslije kapitulacije stare Jugoslavije u travnju 1941. u novljanskoj luci ispred sadašnje gostionice »Novi« (gostionica Aleksa Maričića). Talijani su naime otpočeli sa širenjem ceste Novi — Senj, jer je cesta bila preuska za promet teških motornih vozila i tenkova.

---

[18] Dr Dragomir Babić i Davorin Ježić, Kronologija zbivanja 1941—1945. Muzej N. V.

Ista je cesta već neposredno prije kapitulacije Jugoslavije rekonstruirana od Novog Vinodolskog do Povila, kao nastavak ceste Sušak — Novi Vinodolski — Senj.

Trebalo je naći radnu snagu i opremu za te radove. Kao nadstojnik na tim radovima oko prikupljanja radne snage pojavio se sezonski kuhar hotela »Lišanj« (ime nepoznato). Bila je nedjelja i pred gostionicom Maričić okupilo se bilo dosta svijeta, i spomenuti »nadstojnik« započeo je agitaciju za prikupljanje radnika za rad na spomenutoj cesti i nudio plaću koja se može zaraditi. Radnicima je ta ponuda bila preniska, pa je nastala rasprava koja je poprimila i oštrije tonove. U toj raspravi naročito su se istakli drugovi Andrija Toljan i brat mu Josip-Sekule, te Petar Petrinović-Miklja. U toku rasprave, koja je bila toliko žučna i svakog je časa prijetila da se izrodi u tučnjavu, naiđu karabinijeri s karabinijerskim poručnikom, hapse spomenutu trojicu i odvode ih u kasarnu karabinijera, koja se nalazila u kući »braće Mažuranića« (bivša građanska škola, a danas Đački dom »Anka Pađen«). Tu su ih zadržali na ispitivanju do 23 sata i tek nakon intervencije Rudolfa Maričića-Livakovića, koji je dobro vladao talijanskim jezikom, pušteni su kući, jer je Maričić uspio pobiti navode provokatora. To su bila prva talijanska hapšenja u Novome.[19]

Sinteza razvitka političkog zbivanja u Novom Vinodolskom od ilirskog preporoda (ban Ivan Mažuranić, Antun Mažuranić, Matija Mažuranić te osnivanja Narodne čitaonice 1845) preko utjecaja Supilove ideje jugoslavenske države na bazi federacije, koja je ovdje u Hrvatskom primorju uhvatila vrlo duboke korijene, pa sve do stvaranja nove Jugoslavije kao države slobodnih i ravnopravnih naroda za puni nacionalni razvitak svog naroda, samo je dosljedan i logičan razvojni put.

Poslije proglasa CK KPJ i KPH o sveopćem narodnom ustanku naroda Jugoslavije ustanak ide neumoljivo naprijed. Počinje odlučna i bespoštedna borba na život i smrt s neprijateljem naših naroda.

Od konca lipnja 1941. boravi u Selcima ilegalno Josip Brnčić, pravnik, rodom iz Fušina, poznati komunist još iz njegovih studentskih dana (1932—1936). On se sklanja pred ustašama i dolazi na primorsko-goranski teren. U Selcima se odmah povezuje s komunistima ovoga kraja i sudjeluje na sastancima. Na jednom od posebno značajnih sastanaka, održanom na obali između Selaca i Novog Vinodolskog, u uvali zvanoj Jesenova, bili su prisutni: Toma Strizić i Blaž Kalafatić iz Bribira, Ivan Brozičević iz Crikvenice, Dragutin Švrljuga iz Hreljina, Ladislav Vivoda iz Ledenica, Vjekoslav Lončarić, Andrija Kršul i Vladimir Car iz Selaca i Josip Brnčić iz Fužina.

Ladislav Vivoda, tada učitelj u Mataija Dragi, prema dogovoru s članovima partijske organizacije u Ledenicama Petrom Komadinom i Milanom Mataijom dovezao se u Jesenovu barkom. Svojom vlastitom barkom vozio ga je u Jesenovu Mirko Piškulić-Bile iz Novog Vinodolskog.

---

[19] Sjećanje Petra Petrinovića i Andrije Toljana, Muzej N. V.

Nije doduše utvrđen dan održanog sastanka, iako je 6. srpnja 1941. označen na spomen-piramidi u Jesenovi, s obzirom na različitost izjava sudionika u pogledu datuma održavanja sastanka. Na tom sastanku je donesena odluka da drugovi koji dobiju pozive za vojsku i osobe kojima prijeti opasnost od neprijatelja, odu u šumu iznad Bribira na mjesto zvano Lukovo. Bilo je dogovorena i lozinka: trljanje kore s obje ruke i postavljanje pitanja: »Gdje sunce izlazi«. Ispravan odgovor morao je glasiti, tj. pokazati rukom na istok. To je određeno zbog toga da ne bi bilo nikakve zabune. U duhu ove odluke provedena je i usmena agitacija, i već 25. srpnja 1941. drugovi Franjo Mureta, član KP Bribir, te Petar Spoja i Josip Veljačić, svi iz Bribira, ne odazivaju se pozivu u domobransku vojsku, već odlaze na Lukovo gdje kose sijeno. Nekoliko dana poslije njih dolaze na Lukovo i drugovi Tomo Strizić i Blaž Kalafatić, koji bježe pred hapšenjem. Nekoliko dana poslije toga tu su se već nalazili i drug Josip Brnčić. Šestorica ovih drugova postaviše šator ispod Viševice. To su bili prvi narodni borci partizani ovoga kraja. Već koncem kolovoza broj je provoboraca porastao na 25, što Bribiraca, što Ledeničana, Ličana i Fužinaraca. Svoj prvi logor smjestiše sjeveroistočno od Viševice iza takozvane »Parčeve Viševice«.[20]

Nalog za hapšenje Stjepana Brozičevića, načelnika u općini Bribir, Josipa Krajačića, Ivana Skočilića i drugih (svi iz Bribira) početkom kolovoza 1941. dao je Franjo Španjol, tada ustaški logornik u Novom Vinodolskom. Dominez je dobio nalog da vodi istragu protiv njih. U toku istrage uspjeli su pobjeći iz zatvora u Novom Vinodolskom Stjepan Brozičević, Josip Krajačić i Ivan Skočilić, a ostali su oslobođeni zbog nedostatka dokaza. Za ovaj bijeg iz zatvora ustaške su vlasti iz Senja (velika župa) smatrale odgovornim Nikolu Domineza, pa je on bio premješten u kotarsku oblast Karlovac, a na njegovo mjesto došao je Ivo Rušnjak.[21]

U srpnju 1941. dolazi u Novi Vinodolski Josip Đerđa-Stari, da pomogne partijskoj organizaciji Hrvatskog primorja u dizanju i organiziranju narodnog ustanka. Kako je Đerđa imao u Novom svoje rođake (obitelj Dorčić), to je on centar svoga rada postavio u Novom Vinodolskom. On se sklanja u Novi Vinodolski pred ustaškim vlastima, jer je prije još za studentskih dana u Zagrebu bio poznat kao komunist.

Uskoro poslije toga dolazi u Novi Vinodolski Andrija Hebrang drugu Đerđi i tom prilikom imenuje Đerđu za delegata CK KPH za Hrvatsko primorje.

Budući da je Ivan Radetić-Ferdo poznavao Starog i njegovo političko uvjerenje još iz svojih studentskih dana (1932—1936), vrlo je brzo uspostavio s njim kontakt. Stari je brzo došao u vezu s Marijom Vuković-Dunjom, službenicom Voćnog i loznog rasadnika u Novom Vinodol-

[20] Zapis Ivice Radetića-Ferda, prema izjavi Blaža Kalafatića. Muzej N. V.

[21] Isto kao pod 13.

skom putem obitelji Dorčić. Tako je uspostavljena osnovna jezgra Komunističke partije, koja je uza se povezala i najaktivnije napredne radnike u Novom Vinodolskom, i to: Ivana Šebalju-Frankova i Franka Krišković-Vranješu. Tako dolazi do osnivanja prve partijske organizacije u Novom Vinodolskom od Josipa Đerđe-Starog, a brojila je četiri člana: inž. Ivica Radetić-Ferdo, sekretar, Ivan Šebalja, Marija Vuković-Dunja i Franko Krišković-Vranješa.

Đerđa je objasnio članovima Partije zadatke i ciljeve NOP-a i ulogu partijske organizacije u organiziranju i širenju NOB-e. Prvi sastanak partijske organizacije održan je u zgradi tadanjeg Voćnog i loznog rasadnika u Novom Vinodolskom u kolovozu 1941, a i idući sastanci tokom 1941. održavali su se u istoj zgradi.

Đerđa se odmah povezao s partijskim organizacijama odnosno s pojedinim članovima ili simpatizerima KPH u ostalim mjestima: Bribiru, Selcima, Crikvenici, Kraljevici, Hreljinu, te s Okružnim komitetom KPH u Sušaku, koji je komitet ostao s onu stranu granice NDH.

Marija Vuković imala je jak utjecaj na upraviteljicu rasadnika Mariju Kinkela koju je nagovorila da zgradu rasadnika stavi na raspolaganje Partiji. Tako je rasadnik postao vrlo brzo centar ilegalnog rada druga Đerđe i centar partijske organizacije u Novom Vinodolskom. Odluku drugarice Marije Kinkela da zgradu rasadnika ustupi za ilegalni partijski rad, mora se istaknuti kao hrabru, kada se znade da je Marija Kinkela zbog bolesti bila vrlo teško pokretan čovjek, pa zbog toga u slučaju neprijateljskog prokazivanja unaprijed osuđena na najgore.

Đerđin rad bio je od ogromnog značenja za učvršćenje partijskih organizacija i stvaranje novih te za širenje i jačanje NOP-a uopće, na međusobnom povezivanju s privim partizanskim grupama i logorima. Partiskoj organizaciji u Novom Vinodolskom pomoglo je političko i organizaciono iskustvo njegovo, naročito u ilegalnim uvjetima rada i borbe na okupiranom terenu.

Đerđa je vrlo dobro znao da se snažan i jedinstven pokret naroda Hrvatskog primorja ne može ni zamisliti bez lokalnog lista-glasila, koji će agitaciono, propangadistički i politički djelovati na daljnji razvitak narodnog ustanka u Hrvatskom primorju. Stoga je on vrlo brzo pristupio pripremama za izdavanje takva lista, i već početkom rujna 1941. izlazi prvi broj lista koji nosi ime: »Glas naroda Hrvatskog primorja«, glasilo narodnooslobodilačkog pokreta Hrvatskog primorja.

List je bio štampan u obliku brošure na četvrtini arka, pisan na pisaćoj mašini, a umnožavan na šapirografu. Urednik lista i pisac glavnih članaka bio je drug Đerđa, a surađivali su drug Ivan Radetić-Ferdo i drugarica Marija Vuković-Dunja te još neki drugovi s terena. Iz pojedinih mjesta primane su vijesti i podaci o lokalnim događajima, koje su u listu korištene za raskrinkavanje okupatora i domaćih izdajnika. List je nadalje donosio sve akcije partizanskih boraca, izvještaje o situaciji na frontovima u zemlji i na istočnom frontu, a na kraju donosio i najaktualnije događaje iz zemlje i svijeta koji su primani putem radija.

List je štampan na osam do dvanaest stranica, a umnožavan u 70—80 primjeraka. Prva dva broja lista pisana su po uputi druga Đerđe, štampanim slovima, rukom, kemijskom tintom, a potom izvlačeni na šapirografu. Tako je rađeno zbog toga, jer su Talijani registrirali sve pisaće mašine. Uskoro je tehnika došla do jedne neregistrirane mašine na kojoj se dalje nastavilo pisanje. Tehnika je uglavnom bila primitivna i zbog toga je zahtijevala velik napor i krajnje zalaganje drugarica koje su u njoj radile. Radilo se čitave noći. Tehnika je imala radio-aparat, pisaću mašinu, šapirograf, razne kemijske tinte, vrpce, indigo i glicerin. Tehnikom je rukovodila drugarica Marija Vuković-Dunja. S njom je neumorno radila drugarica Danica Telišman-Dorčić, upraviteljica škole za domaćice u Novom Vinodolskom, i već spomenuta Marija Kinkela, upraviteljica rasadnika.

U tehnici su osim lista »Glas naroda Hrvatskog primorja« umnožavani i drugi materijali koji su primani iz Zagreba (okružnice, bilteni i drugo). Tako je umnožen dio Dimitrovljeva govora na 7. kongresu Kominterne, »Dugi marš od 10.000 kilometara«, »12 točaka za boljševizaciju Partije« i neki drugi materijali. Nadalje su umnožavane direktivne okružnice za organizacije u Hrvatskom primorju s temama: »O NOV«, »O NO fronti«, »Antifašistički front žena«, »O savezu mlade generacije« i drugo.

Sva štampa dostavljena je organizacijama putem veza u Bribir, Selca, Crikvenicu, Kraljevicu, Sušak, a kasnije i u Senj, Rab i Pag. U Sušaku je »Glas naroda Hrvatskog primorja« u tamošnjoj tehnici dalje umnožavan s dodatkom opisa tamošnjih lokalnih vijesti.

Prvog siječnja 1942. »Glas naroda Hrvatskog primorja« mijenja ime u »Primorski borac«. Zbog nedostatka plave vrpce prvi broj »Primorskog borca« štampan je na mašini crvenom vrpcom. Sada je, nakon stečene prakse u tehnici, »Primorski borac« umnožavan u 100—110 primjeraka dobro čitljivih.

Drug Đerđa obrazlagao je ovu promjenu imena time da je NOP već toliko ojačao, a i akcije partizana učestale i bivale svakim danom sve oštrije tako da je to zahtijevalo i borbenije ime glasilu oružanog pokreta koji tako raste.

Skrovište tehnike bila je sama zgrada Državnog rasadnika — šuplje stubište za tavan, podovi u prizemnoj sobi, tavan pod gredom itd., zatim pomoćne gospodarske zgrade i Domaćinska škola u susjedstvu.

S prvim brojem »Glas naroda Hrvatskog primorja« članovi Partije, a s njima i drug Mate Dorčić koji se u to vrijeme nalazio privremeno u Novom Vinodolskom, pošli su do politički utjecajnih i moralno i politički poštenih građana i dali im naš list, razgovarali s njima o situaciji, o NOP-u i tražili njihovu suradnju i pomoć. Ljudi su u početku bili bojažljivi, ali nisu otklonili suradnju i postupno su se sve više aktivirali. Broj simpatizera i aktivnih suradnika NOB-e dosta se brzo širio, čemu je uz aktivnost partizanskih boraca u neposrednoj okolini vrlo mnogo pridonosio i sam list. Ljudi su ga željno iščekivali i pitali kada će izaći novi broj. To je bio rezultat u prvom redu dobroga sadržaja i načina pisanja članaka, a i tehnički dobro uređivanog lista.

Bez dobre, sigurne i stalne veze s centrom pokreta u Zagrebu, tj. s Centralnim komitetom KPH, nije se naravno mogao ni zamisliti pravilan rad u pravcu podizanja i vođenja ustanka. Ovu dužnost, dužnost kurirske službe između druga Đerđe i CK KPH u Zagrebu, vršila je drugarica Dunja. Prilikom svog dolaska u Zagreb ona je svraćala na javku u Gajevu ulacu u jednu voćarnu ili mljekarnu u Nikolićevoj ulici u trafiku kod sestara Baković, u Maksimirskoj ulici u jedan buffet, te u neki stan u Radničkom dolu, gdje bi dobivala vezu s »Cincipinkom«-Sertić, koja ju je dalje spajala sa Zlatom Šegvić, a ova s Ćaćom (CK KPH — Hebrang) i drugom Vladom Popovićem. Od njih je ona dobivala pisma i usmene poruke u vezi s radom partijske organizacije u Hrvatskom primorju, za druga Đerđu. Od »Cincipinke« preuzimala je letke, proglase, okružnice, parole i biltene. U Novom Vinodolskom je taj materijal raspoređivan u posebne pakete za ostala mjesta Hrvatskog primorja. Državni voćni i lozni rasadnik u Novom Vinodolskom bio je veoma pogodan za razašiljanje štampe, jer su drugarice i drugovi, koji su dolazili na vezu, najčešće odnosili štampu u voćnim i loznim sadnicama i drugim rasadima koje je rasadnik proizvodio. U to je vrijeme okupator već dosta pazio na kretanje ljudi i često vršio na izlazima iz mjesta i ulazima u mjesto osobne preglede jer je dobro znao da je propaganda NOP-a putem ilegalne štampe i letaka prilično jaka. Usprkos svim poduzetim mjerama okupatora i ustaša, nije bilo ni jednog slučaja upada ili prokazivanja koji bi omeo kurirske veze i agitaciono-propagandni rad na širenju NOP-a niti omeo rad tehnike.[22]

Početkom rujna 1941. partizani s Viševice vrše prve diverzije na željezničkoj pruzi Rijeka — Zagreb (Lič — Fužine) pod rukovodstvom Ivana Hariša zvanog »Ilija Gromovnik«, poznatog španjolskog borca. Koncem istog mjeseca partizani vrže oružane akcije na talijanske okupatorske vojnike koji se prevoze kamionima između Novog Vinodolskog i Ogulina, u kojim su mjestima bili jaki talijanski garnizoni.

Partijska organizacija u Novom Vinodolskom od prvog je dana svoga djelovanja u neposrednoj živoj vezi s partizanskim jedinicama i organizacijama pokreta u gornjim selima Ledenica, Krmpota, Zagona, a posebno Bribira. Ona razvija svoju aktivnost u prvom redu na političkom djelovanju i mobilizaciji dobrovoljaca, oko tumačenja ciljeva i zadataka NOP-a, na prikupljanju sakrivenog oružja i municije, vojne opreme, hrane, novca, lijekova i ostalih materijala koje organizirano prebacuje do partizanskih jedinica. U Novom Vinodolskom su u to vrijeme, u razdoblju kolovoz — prosinac 1941, naročito dobro funkcionirala dva punkta odakle su se materijali prebacivali u šumu. To je bila trgovina (dućan) Francike Radetić i gostionica Dimitrija Nastasića, zvanog »Mite«, koji su bili vrlo prikladni za sakupljanje i odnošenje materijala. Materijal se tovario na magarce i u skupinama od tri do četiri, a i više, otpremao u planinska sela. U tom radu treba naročito istaknuti požrtvovnost i krajnje zalaganje drugarice Kate Mataije Pav-

[22] Sjećanje Marije Vuković-Dunje. Muzej N. V.

love iz Mataija Drage, Anke Krišković-Vranješinke, Mladenke Radetić, Dimitrija Nastasića i Lucije Krišković iz Novog Vinodolskog. Kasnije, koncem 1941. i početkom 1942. pa sve do kapitulacije Italije, jedan od najjačih puntkova u Novom Vinodolskom za prebacivanje materijala i štampe, bila je kuća Pauline Jeraj Joškove. Na tom punktu naročito su bile aktivne i do krajnosti požrtvovne Paulina Jeraj i Marija Sokolić-Pećarica te Drago Sokolić-Pećar.

Paralelno s time aktivnost partijske organizacije koncentrirala se na politički rad i na širenje naše štampe u cilju okupljanja što šireg kruga simpatizera i suradnike NOP-a.

29. kolovoza 1941 (pogrešno prije tvrđeno u mjesecu listopadu 1941, a točan datum utvrđen prilikom postavljanja Spomen-ploče) oformljen je u Novom Vinodolskom ilegalni Odbor za organizaciju narodnooslobonilačkog pokreta u kući Slavka Ježića. To je zapravo bio Odbor Narodnooslobodilačkog fronta, s ciljem okupljanja i aktiviranja što šireg kruga ljudi u borbi protiv okupatora i vršenja utjecaja za dobrovoljno odlaženje u NOB, naročito mladih ljudi. Taj su odbor sačinjavali Ivan Šebalja, zidar, Ivan Zoričić-Paladin, stolar, Dimitrije Nastasić, gostioničar, Drago Majoli, električar, Anka Krišković-Vranješinka, domaćica i Ivan Radetić-Ferdo. Sastanak je održan u spomenutoj kući jer je bila slobodna, a o njoj je vodio brigu i imao njezine ključeve Ivan Šebalja.

Ovdje treba naglasiti rad i požrtvovnost dra Andrije Šermana, liječnika u Novom Vinodolskom, koji se već od početka djelovanja ovog odbora priključio NOP-u, aktivno surađivao u tom odboru i pružao dragocjenu pomoć davanjem lijekova, pisanjem recepata za bolesne partizane, te obilaženjem bolesnih partizana i naroda iz okolnih sela.

Tokom ljeta i početkom jeseni 1941. navraćali su u Novi Vinodolski članovi CK KPH Andrija Hebrang i Ivo Marinković drugu Đerđi radi davanja pomoći u organizaciji i rukovođenju NOP-om. Na jednom sastanku s Hebrangom (rujan 1941) bio je i Ivica Radetić-Ferdo u kući Milana Dorčića gdje je stanovao Đerđa. Tom prilikom analizirana je situacija partijskih organizacija i razvitak NOP-a.

Ivica Radetić-Ferdo održavao je veze i s Crikvenicom i to s Dušanom Matetićem. Radetić je odlazio u Crikvenicu biciklom i svraćao u radnju gdje je radio Matetić, u glavnoj ulici na Petaku. To je bilo u dva navrata i Radetić je prenosio partijski materijal i štampu upućenu od druga Đerđe (rujan — listopad 1941).

Ladislav Dorčić iz Novog Vinodolskog ,nastavnik građanske škole u Crikvenici, prema uputama druga Đerđe vršio je u nekoliko navrata povezivanje nekih drugova iz Sušaka s drugom Matom Kršulom-Malim u Selcima, dr drom Ivanom Sobolom i drom Mirkom Gradišnikom, liječnicima, radi dobave i prebacivanja lijekova iz Crikvenice za NOP.

Prva vanjska manifestacija postojanja i djelovanja partijske organizacije u Novom Vinodolskom bila je proslava oktobarske revolucije 7. studenoga 1941. Za tu proslavu dobila je partijska organizacija štampane parole iz Zagreba. Talijani su bjesnili, a njihova komanda izba-

cila je parole da su noću došli iz šume »banditi« i nalijepili parole. Parola je bila napisana na četvrtini arka. Bila je odštampana velika petokraka zvijezda, a u polukrugu iznad zvijezde ispisano crvenim slovima »Smrt fašizmu«, a ispod zvijezde »Sloboda narodu!«. Letak je bio na naleđu premazan suhim ljepilom koji je trebalo samo navlažiti i parolu nalijepiti. Uoči 7. studenog u mrak podijeljene su sve parole članovima Partije i simpatizerima, pa je 7. studenog Novi Vinodolski osvanuo oblijepljen parolama na kućama glavnih ulica, Šćedina, Place, Konjskog Brdašca i Lukavica i na telefonskim stupovima. Okuptaor je bio iznenađen, a ljudi su se uistinu radovali događaju. Ove štampane parole donijela je iz Zagreba drugarica Dunja na sebi za sve organizacije Hrvatskog primorja.[23]

Hrabrim i junačkim borbenim akcijama partizana Bribirske i Ledeničke čete te partizana Gorskog kotara i Drežnice u toku čitave jeseni 1941. sva gornja planinska sela tadašnjeg kotara Novi već su pod zaštitom narodnih boraca. Koncem 1941. talijanski okupator više ne vrši promet cestom Breze — Ogulin, on drži još svoju stalnu posadu u jačini od stotinjak vojnika u selu Breze. Dana 17. prosinca 1941. partizani pripremaju organizirani napad na ovo talijansko uporište, na toj za njih važnoj prometnici. Bila je dobro smišljena vojna akcija, jača oružana akcija partizana ovog kraja, združenih s partizanima Drežnice i Gomirja, na jaki talijanski garnizon. No uslijed nedostatka iskustva u većim borbenim akcijama i premorenosti partizana uslijed prethodnog danonoćnog marša po snježnom i vrlo hladnom vremenu, ova borbena akcija nije imala neki jači vojni efekat. Ipak, iznenađena ovim partizanskim napadom, talijanska vojska već sutradan napušta Breze. Talijani se zatvaraju u samo mjesto Novi Vinodolski, i u ostala primorska obalna mjesta i osiguravaju se višestrukom i gusto isprepletenom bodljikavom žicom, a na glavnim prilazima i izlazima grade bunkere. Strah je snaga, a osvojena i nepokorena zemlja sve će im više zadavati jada.

Na spomenutoj važnoj prometnici, cesti Novi Vinodolski — Ogulin, Talijani još drže staru ledeničku gradinu, dobro utvrđenu i naoružanu. To je dominantan položaj za obranu njihova jakog garnizona u Novom Vinodolskom, jer drži preglednima prilaze Novom Vinodolskom sa svih strana.[24]

Po gornjim planinskim selima partizani se slobodno kreću. Koncem 1941. Narodnooslobodilački odbor gornjih planinskih sela Ledenica bira se slobodnim i demokratskim putem na skupnim sastancima sela.[25] Prvi put u svojoj povijesti narod bira svoju istinsku narodnu vlast. On je tu vlast stekao borbom i vlastitom je borbom brani i dalje učvršćuje.

---

[23] Isto kao pod 22.

[24] Sjećanja Petra Komadine, Ladislava Vivode i Ivana Miloševića. Muzej N. V.

[25] Sjećanja Pavla Mataije. Muzej N. V.

Drug Đerđa je pun brige za daljnji razvitak tih narodnooslobodilačkih odbora. On piše direktive za njihov rad i poklanja im najveću pažnju. Svojim suradnicima znao je često objašnjavati ulogu i značaj NOO-a i pri tome stalno podvlačio: »To je klica naše buduće vlasti!«.

Talijanski okupator bijesan što se ustanak naroda Hrvatskog primorja širi i jača, pokušava zaplašivanjem spriječiti i odvojiti narod od boraca, nastoji odvojiti pozadinu od fronte, kako smo to iznijeli za strijeljanje dra Ivana Sobola i ostalih u Crikvenici. Ali okupator je loše ocijenio situaciju. Narod je stisnuo zube, još više zamrzio okrutnog neprijatelja i nastavio nepokolebivu borbu za oslobođenje.

U rujnu 1941. drug Stari doveo je u Novi Vinodolski druga Matu Kršula, zvanog Mali, i predstavio ga kao sekretara Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje. Drug Mate Kršul često je obilazio partijsku organizaciju u Novom Vinodolskom, donosio partijske materijale i davao instrukcije za rad.

24. prosinca 1941. pod rukovodstvom druga Josipa Đerđe održan je sastanak predstavnika partijskih organizacija Hrvatskog primorja u stanu dra Mira Gradišnika, liječnika u Crikvenici. Tom sastanku prisustvovali su Mate Kršul, sekretar OK KPH za Hrvatsko primorje, Ivica Radetić-Ferdo i još 4—5 drugova kojih imena iz tada konspirativnih razloga nisu poznata.

Krajem 1941. oformljena je u Novom Vinodolskom organizacija SKOJ-a, odnosno jezgra omladinske organizacije, kojom je rukovodio Ignac Žvanović-Naco (zvani Nodilo). Po kapitulaciji Italije upućen je na politički rad u Istru kao član Okružnog komiteta SKOJ-a za Hrvatsko primorje; zarobljen je od Nijemaca 1944. i odveden u Njemačku gdje je poginuo 1945. neposredno prije sloma fašizma. On se nalazio u logorskoj bolnici koju su Nijemci zapalili neposredno prije dolaska savezničke vojske. Članovi SKOJ-a bili su Dušan Krišković-Vranješa (poginuo u Lici 1944. kao omladinski rukovodilac brigade XII divizije) i Liduška Šikić, aktivna u radu napredne omladine još kao đak gimnazije u Slavonskom Brodu. Po okupaciji dolazi u Novi Vinodolski k djedu i baki (Aleksa i Kata Maričić) i tu se zadržava za vrijeme okupacije. Aktivna je bila u radu među omladinom i svojim prijateljicama, te vršila agitaciju za NOP, širila štampu i nastojala uhvatiti veze s pojedinim talijanskim oficirima (poručnik Stefani i još neki drugi).[26]

Omladinska organizacija radila je na mobilizaciji omladine i na radu za NOP. Taj se rad odvijao u prvom redu na širenju ciljeva i zadataka NOP-a, na prikupljanju materijalnih i novčanih sredstava za pomoć NOV i drugih aktivnosti.

I žene Novog Vinodolskog povezuju se u radu za NOB tokom 1941. vezujući se za pojedine članove partijske organizacije, jer još ne djeluje posebna organizacija žena. Među najaktivnijim treba spomenuti Anku Krišković-Vranješinku, Luciju Krišković-Šimelku, Mladenku Rade-

[26] Sjećanje Liduške Šikić. Muzej N. V.

tić Bogoslavovu, Paulinu Jeraj Joškovu, Micu Sokolić-Pećaricu, Maru Piškulić-Ulkinicu i Anicu Dorčić Bogoslavovu. Ove su drugarice bile naročito aktivne u prikupljanju materijalne pomoći za NOP te u prebacivanju materijala, hrane, odjeće i partijske štampe i održavanjem pojedinih veza s organizacijama u Bribiru, odnosno Ledenicama, Zagonima i Krmpotama. Od oslobođenja Breze u prosincu 1941. u radu se ističe i Mica Piškulić, koja zajedno sa suprugom Ivanom Piškulićem-Brezarom koji je u Brezama službovao kao lugar, ostaju na oslobođenom, odnosno poluoslobođenom području i održavaju veze s Novim Vinodolskim. Isto se tako priključuje obitelj Antona-Tone Butkovića, nadlugara iz Breza, koja održava veze s Novim Vinodolskim.[27]

Boravkom u Novom Vinodolskom od srpnja do prosinca 1941. godine Đerđa je već bio previše uočljiv. Već se i ustaški funkcionar Zoričić počeo raspitivati o njemu: »Tko je taj rođak Dorčićev?«. On je morao stoga napustiti Novi Vinodolski u interesu pokreta. Bilo je to upravo u ono vrijeme kada je zloglasni ustaški prijeki sud u Zagrebu osudio na strijeljanje Dragomira Iiliju Dorčića. Bio je to krajnji čas, i Stari putem veze Bribir — Stanići prelazi na oslobođeni teritorij planinskih sela tadanjeg kotara Novi.

U bribirskoj šumi kreću se u to vrijeme, koncem 1941. godine, borci bataljona »Matija Gubec« i njemu je komandant Nikola Car, narodni heroj iz Crikvenice, španjolski borac. Politički komesar je Vinko Švob iz Fužina. U susjedstvu toga bataljona na području Drežnice i Ledenica djeluje bataljon »Marko Trbović«, oba u sastavu Narodnooslobodilačkog primorsko-goranskog partizanskog odreda — borci već regularne vojske. Komandant odreda bio je Veljko Kovačević, komesar istog odreda Ivo Vejvoda, a operativni oficir Tomo Strizić.

[27] Sjećanje Pauline Jeraj. Muzej N. V.